

quæ scilicet ad forum judiciale, vel etiam ad mercatum spectant.

299. Q. 2. Quid dicendum de operibus servilibus in diebus festis?

R. Opera servilia proprie dicta prohibentur diebus festis, uti constat ex veteri lege et Canonico jure¹. Quod præceptum obligat: 1. integro die festo, id est ab hora duodecima noctis præcedentis usque ad horam item duodecimam noctis sequentis, ut usus universalis se habet; 2. omnes fideles septenio majores et ratione utentes; quia tunc illud humano modo servandi capaces sunt; 3. sub mortali, quia tendit in debitum cultum ex virtute Religionis Deo exhibendum, quæ est res ex genere suo gravis. Nihil vero refert, utrum hæc opera fiant ex lucro, an recreationis causa; an bona, an mala animi intentione; an corporis defatigatione, an ejusdem solatio: nam istæ rerum circumstantiæ non immutant eorum operum naturam².

300. Q. 3. Quid dicendum de operibus liberalibus in diebus festis?

R. Opera liberalia nulla lege prohibentur diebus festis, et ubique etiam a timoratis exercentur. Quare licebit: — 1. disputare, docere, cujuscumque scientiæ studio operam navare, concessionari, advocatos consulere, canere, instrumenta musica pulsare et alia similia, licet omnia fiant ad lucrum captandum; quia intentio operantis non mutat operis naturam

¹ Lev. xxii; et C. i *Omnis de feriis. Non licet etiam ea facere, quæ levem laborem exigunt, ut rosaria, scapularia, imagines cereas, etc., quia hæc in usu communi inter opera servilia numerantur: et si multum laboratur, potest esse mortale. Item vetitum est die festo libros arte libraria colligare aut consuere, chartas aut telas conglutinare, volucrum retia texere vel cereas confidere, ligna secare, etc.: hoc advertant nonnulli, qui feriali die hisce quandoque vacantes, ea sibi et festo licere putant recreationis causa. Hee opera, quæ ex se servilia sunt, naturam non mutant ex diversa operantis intentione. — Sunt vero qui excusant ancillas, quæ in familias occupantur in decerpidis rosis, decorticandis pomis, etiam seclusa alia necessitate: sed potius dicendum in his operibus majus temporis spatium requiri, ut sit culpa lethalis; cum isti labores leviusculi sint, neque animum valde occupent, neque corpus admodum defatigent. — V. Liguori, Op. Mor., I. III, n. 272, 282.*

² V. Benedictus XIV, *Notificatione* LXV.

ex Angelico; — 2. scribere et in probabili et communissima sententia etiam transcribere; cum utrumque referatur ad mentis instructionem, et praxis probet. Plures admittunt etiam notas musicæ efformare, ac libros in bibliotheca ordinare; — 3. delineationes artificum, v. g., architectorum, pictorum, sculptorum, fabrorum, etc., in charta exarare (*vulgo dessiner*); quia in hoc magis quam corpus, mens exeretur. Sculpere autem communiter inter servilia amandatur, saltem in æstimatione hominum.

301. Quid vero pingere? — Pingere communius docent cum Suarez, Sanchez et Salmanticensibus esse opus servile; hoc enim requirit actionem materialem. Sed satis probabiliter negant Layman, Sa, Palaus, Roncaglia, Anacletus, Holzman: pingere enim probabilius videtur esse actio media et communis, cum tam a servis quam a liberis usurpetur. Vel dicendum potius opus liberale, quatenus tendit ad animum recreandum et magis in eo mens operetur, quam manus¹. Excipiunt tamen tingere pannos, dealbare parietes, colorare asseres, quæ in communi æstimatione inter servilia recensentur. Item excipe laborem notabilem in præparandis coloribus et tabulis dolandis.

302. Quid de impressione ac compositione? — Charakteres componere plures admittunt, cum sit quædam quasi scriptio ordinata ad mentem instruendam: excipe nisi alter, ut apud nos, se habeat consuetudo. At vetita est impressio; neque enim immediate concurrit ad instructionem; sed efficit tantum quoddam artefactum corporale: ideo ars prorsus mechanica est.

303. Q. 4. Quid dicendum de operibus communibus in festis?

R. Cum Angelico: *Operu etiam corporalia ad spiritualem*

¹ Saltem, ut dicit Roncaglia, non sunt dimittendi sine absolitione qui hanc opinionem ut probabilem sequuntur. Communiter autem admittunt Sporer, Potestas, Mazzota et alii cum Tamburini et Viva, non esse opus servile delineare, retrahere, imagines vel exemplaria acu, ut solent feminæ; hæc enim, ait Tamburini, magis referuntur ad exercendum ingenium, quam ad operandum. Excusant etiam Azor, Filliarius, Sylvius puellas acu pingentes, ut addiscant, vel ut otium fugiant. Hic videndum etiam usus regionum. — V. Liguori, Op. Mor., I. III, nn. 280 et 283.

Dei cultum non pertinentia in tantum servilia dicuntur, in quantum proprie pertinent ad servientes: in quantum vero sunt communia servis et liberis, servilia non dicuntur¹; ideo licita sunt festis diebus. Sed magna quæstio in iis adsignandis: qua in re consulenda est consuetudo legitima, et communis æstimatio. Hinc permittunt ludere, itinerari pedibus, equo, curru vel navi; cum hoc sit commune omnibus, et id negantes pharisacæ superstitionis arguat Concilium Aurelianense (Orléans) tertium nationale, anno 538 celebratum.

304. *Quid (dices) de iis, qui currus vel jumenta ducunt cum onore in festis? — Alii docent id illicitum esse, cum tantum servis proprium sit: unde iter incepturn tantum permittunt continuari, si sine damno interrumpi non potest. Alii probabilius et absolute permittunt, vel ob publicam utilitatem, vel ob timoris gravis damni, vel ob vigentem nec reprobatam consuetudinem. Hoc valet etiam de nautis.*

305. *An vero liceat molere in festis, alii cum Sanchez affirmant, si mola aqua vel vento volvatur: quia cooperatio hominis modica est: imo alii cum Croix satis probabiliter dicunt quod quando cooperatio hominis est modica, non sit illicitum, saltem graviter, etiam cum bestiis molere. At Lambertini id permittit tantum ex necessitate, vel ex legitima inducta consuetudine².*

306. *Quid de venatione et punctione? Communius et probabilius venatio in festis permissa est sive retibus sive armis agatur, tum ex consuetudine, tum quia non habetur opus servis proprium. Pariter probabilius est licere punctionem ex ipsa consuetudine, si moderato labore fiat; si enim fieret nimia defatigatione, prohibita esset; secus frustra Alexander III olim dispensasset quoad punctionem alicium³.*

307. Q. 5. Quid de operibus forensibus in festis?

R. Præter opera servilia in jure prohibentur festo die etiam opera forensia. Sunt: 1. *actiones judiciales*, quæ respiciunt causas tam civiles quam criminales, attamen si strepitum requirant: hinc aiunt ordinarie licere emancipare, appellare, dispensare, privatim informare, eligere, excommunicare, etc., cum haec fiant sine strepitu; 2. *mercatus*, qui fiunt cum stre-

¹ C. 2, q. 122, a. 4.

² Notificatione LXV, §§ 30 et seq. — V. Liguori, *Op. Mor.*, I. III, n. 277.

³ C. III, *de feriis*. — V. Liguori, *Op. Mor.*, I. III, n. 286.

pitu¹. Horum omnium ratio est, quia multum animum distrahunt a festorum sanctificatione. Ex consuetudine tamen permittuntur nundinæ universales, imo alicubi etiam mercatus hebdomadarii (sed apud nos transferuntur). Quoad mercium vero venditionem, Ecclesia eam prohibuit in publicis tantum officinis ratione scandali: unde, ut usus fert, vendi possunt clausis januis, maxime cum emptores pro tunc indigent; exclusis semper horis divinorum Officiorum².

308. Nota: nomine *mercatus* in communiori sententia non veniunt locationes, conductiones et similia; quia sic fert sapientum consuetudo, qua decretis tum Pii V, tum S. Rituum Congregationis derogatum fuisse videtur. Hinc multi docent licitos esse contractus omnes, qui fiunt sine instrumento, et sine judicis auctoritate, eadem ferme ubique consuetudine probante. Imo Viva asserit ex communi cum Palao, quod permittitur confidere testamenta, contractus celebrare, aliosque similes actus facere, qui non requirunt strepitum judiciale: *Et revera, concludit Sanctus noster, ubique inter nos in festis stipulantur instrumenta; quamvis notarii alicubi soleant petere ab Ordinario generalem licentiam quæ ceterum communiter conceditur.*

§ unicus. — De causis ob quas opera servilia permittuntur.

309. Q. 1. Quænam causæ opera servilia in festis permittunt?

R. Ex communi acceptione recensentur: dispensatio, piezas, charitas, necessitas, consuetudo, utilitas ac rei parvitas.

1. *Dispensatio*: hanc possunt elargiri: 1. Pontifex maximus pro tota Ecclesia; 2. Episcopus pro sua Diœcesi, Vicarius capitularis et Prælati Regularium pro suis subditis; est enim jurisdictionis actus³; 3. Parochus, sed non ex suo officio, bene

¹ C. 1, 2 et ult., *de feriis*; et Benedictus XIV Constitutione *Ab eo*, 1745.
— Schedoni, *Delle influenze morali*, t. II; le Feste.

² Hoc probat Benedictus XIV, *Notificatione XLIII*. — Synodus Novariensis, pag. 65 et 389.

³ Episcopus etiam habet, ut dispenset vel in festis communibus; sed cum hoc discrimine, quod in festis communibus ad dispensatiouem validam

vero ex consuetudine, quæ quidem solum permittit, ut dispenset ad tempus, et pro casu aliquo peculiari: poterit tamen semper declarare pro omnibus, quando hæc obligatio obtineat necne; cum sit doctor. — Hæc autem notanda ex Synodo Novariensi: 1. ut quisque adeat suum Parochum pro hac facultate obtainenda, neque illam audeant concedere Confessarii; 2. ut Parochus quibus illam concedit, moneat, non eos ideo solutos ab auditione Missæ. Dispensatio item tribuenda est pro ratione necessitatis: unde si necessarius labor spatio aliquot horarum peragi potest, reliqua diei pars Deo sacra maneat; 3. ut si universa multitudo operatura sit nec ulla instet necessitas, ad Episcopum fiat recursus: urgente tamen necessitate, sufficit dispensatio certo præsumpta¹.

2. *Pietas in Deum*, juxta illud: *Sacerdotes in Templo sabbatum violant, et sine crimine sunt*². Hac ratione permittuntur opera, quæ proxime pertinent ad Dei cultum, v. g., pulsare campanas, crucem circumferre, ornare altaria, hostias coquere, verrere templum, sternere tapeta, tabulata ad festivitatem erigere, etc.; talis est etiam consuetudo. At probabi-

requiratur justa causa: in festis vero Synodalibus seu peculiaribus suæ Diœcesis vel absque causa dispensationem valide concedat. Ratio primi est, quia dispensat in lege non sua, ideoque est simplex executor: ratio secundi, quia dispensat in propria lege, ideoque dominus est. — Liguori, *Op. Mor.*, I. III, n. 288; *Homo Apost.*, tr. V, n. 46.

¹ Pag. 67: *Quand il y a évidemment nécessité de travailler, on n'a pas besoin de dispense, à moins que, eu égard à l'esprit du pays, il n'y ait scandale à travailler sans permission.* Gousset, n. 571. Quod quidem scandalum in omni casu cavendum est, quoties laborare permititur, ut nempe vel secreto et remote fiat, vel de causa moneantur fideles, nisi per se evidenter ipsa appareat.

² Matth. xii. Hic quæri solet: *An liceat laborare in festo ad otium vietandum malitia fontem?* Nos iis libentius subscribimus, qui affirmant; sed in solo casu, quo tentatio sit, vel timeatur nimis molesta, ut nequeat alio modo superari, nisi se labori applicando: nam si excusat a labore necessitas corporis, tanto magis necessitas animæ. Verum hic casus nescio an moraliter possit accidere, saltem erit rarissimus; otium enim vinci potest multimodis, oratione, honesto solatio ac lectione librorum. Forsan id locum habere potest in montanis, ubi rusticani aliqui rudes soli remanere soleant ad armenta curanda, quos non auderem damnare, si post actas preces, ad otium fugiendum aliquod servile opus non ita corpus defatigans in festis agerent. — V. Liguori, *Op. Mor.*, I. III, n. 302.

lius non licet agros Ecclesiæ, colere, parietes Ecclesiæ dealbare, ligna, saxa ad ejus ædificationem vehere, etc., nisi adsit necessitas vel magna utilitas ab Episcopo probata; hæc enim nonnisi remote ad pietatem in Deum concurrunt.

3. *Charitas*: per charitatem in proximum licet expedire causas pauperum, orphanorum et viduarum: item eorum indigentiae subvenire per opera servilia, vestes, v. g., confi ciendo, etc. Licet fodere sepulturam; necessaria facere ad infirmos sublevandos et similia; cum enim charitas sit finis præceptorum, nihil eam debet impedire. Quod tamen de communi necessitate non est intelligendum: alioquin festa corruerent, cum hæc necessitas quotidiana sit: et hoc nobis videtur certo probabilius. Ideo necesse est, ut noscatur talis pauper graviter egens in particulari, vel gravis et certa necessitas alicujus communitatis.

4. *Necessitas* (intellige, si gravis): hæc sive propria sive aliena sive corporis sive animæ excusat a servilibus die festo; nam festa propter homines, non homines propter festa: et aliunde fatentur omnes, legem humanam cum tanto detrimento non obligare. Hinc dicimus non peccare: — 1. eos, qui propter præteritam, vel imminentem pluviam fœnum vertunt et congregant; aut soli exponunt frumenta et alia grana, quæ secus tabem aliquam contrahere possent ex humore non satis exsiccatio; — 2. famulos, qui coguntur a domino laborare metu gravis incommodi, v. g., ne dimittantur sine spe faciliter et brevi inveniendi cui serviant. Idem dic de uxoribus et filiis coactis a patre ad laborandum: quod tamen non sit in contemptum Religionis; — 3. pauperes, qui aliter se suosque sustentare non possunt¹; remoto tamen scandalo (curare nempe debent, ut secreto laborent); —

¹ Ex hoc capite excusantur etiam. — 1. Rusticani illi, qui pondere onusti ad Parœciam a montanis non revertuntur, nisi mane diei dominicæ, et illico post vesperas iterum ad montana sarcina onusti se conferunt, ne diem perdere cogantur. — 2. Alpini illi, qui in montibus admodum dissitis armenta pascunt, quæ nonnisi alterne deserere possunt, ut ideo ad propria redeant festa sanctificaturi. — 3. Pauperculæ illæ matres, quæ tota hebdomada mercede conducte, nonnisi in festis filiorum vestes consuere possunt: his tamen non subito fides adhibenda, cum non semper vera necessitas sit.

4. eos, quorum apera semel incepta interrumpi non possunt absque gravi damno, uti coquentes lateres, calcem, vitrum; bombycibus folia ministrantes, et gas ad illuminationem parantes. Item permittitur equos calceare itinerantium, reficere vomeres eorum, quibus aliter die sequenti cessandum esset a labore, reparare vias et pontes, urgente necessitate; — 5. pistores, qui ex usu recepto panem recentem habere tenentur, nisi velint officinam ab omnibus derelinqui; — 6. sartores, qui conficiunt vestes die tali omnino necessarias, ut funebres vel nuptiales, si ea nequeunt terminare, nisi festo laborent¹. Non excusantur tamen illi, qui post medium noctem sabbati laborant, ut vestes promissas exhibeant, nisi rationabiliter timeant graves rixas, blasphemias, etc., vel aliud notabile damnum; — 7. tandem eos, qui faciunt pastillos, si tamen opus sit ad publicam abundantiam.

5. *Consuetudo*: Ad rem Gerson: *De operibus servilibus non exercendis diebus dominicis et festivis plus et frequenter determinat consuetudo loci et personarum a Prælatis tolerata, quam alia lex scripta*². Hoc modo excusantur: 1. quædam nundinæ publicæ, necnon quidam contractus emptionis-venditionis; 2. quæ ad domus nitorem pertinent, ut cubilia sternere, vasa lavare; 3. quæ respiciunt personæ compositionem, ut barbam tondere, vestes pulvere purgare; 4. licet parare cibos et coquere (quod etiam necessitas urget); item animalia occidere et excoriare, si pridie non possit, vel tempus sit æstivum: item irrigare olera: item uti lectica ab hominibus portata: item colligere fructus etiam non necessarios ad usum diei, ut integriores serventur, et hoc magis ne ab aliis subripiantur vel a pluvia contaminentur: item uvas calcare, si instet opportunum tempus. Ceterum notandum, non unam esse omnium locorum consuetudinem³.

¹ Est graviter increpandus eorum abusus, qui absque necessitate, non tantum in multam noctem quæ festum precedit, sed ipso festo laborant vacationem in feriam secundam tanto animæ propriæ detimento, aliorumque scandalo transferentes. Festa frustra non profanantur.

² *Reg. Mor.*, de præ. Decal. — *V. Liguori, Op. Mor.*, l. III, n. 289.

³ « Circa barbam tondendam aliqui dicunt, adesse consuetudinem ubique: alii dubitant. Ceterum probabiliter dicunt alii, universaliter permitti rusti-

6. *Utilitas*: quæ excusat, præsertim si publica, v. g., si agatur de communi lætitia, puta de celebranda Principis victoria, de paranda solemní pompa pro receptione Episcopi vel Regis; cum hæc sint lætitiae signa moraliter ad populi pacem necessaria. — Sed utrum excuset etiam utilitas privata, nempe occasio magni lucri acquirendi, negandum, alioquin semper liceret laborare diebus festis, cum quiescendo non parum lucri semper amittatur. Tamen id merito permittunt cum Billuart, Pontas aliisque, si agatur non de mercede diurna et consueta; sed de lucro extraordinario occurrente repente et transitorie, uti est in quibusdam regionibus piscatio lignorum, quæ nisi fiat statis anni diebus, quibus alluvio magna ex improviso contingit, nulla amplius fieret¹.

7. *Rei parvitas*: omnes fatentur hoc præceptum materiae parvitatem admittere, ac proinde ejusdem violationem ex genere suo mortalem evadere posse veniale defectu materialiæ. Pro materia gravi alii ponunt tres horas, sed hoc est nimis laxum; alii unam horam, sed hoc est nimis rigidum; alii communius duas horas (sive continuas sive discontinuas), idque maxime, si labor sit valde servilis, ut fodere terram, cædere lapides, etc. Sunt tamen multi qui ad mortale requirunt aliquid amplius, nempe duas horas cum dimidio: quam sententiam hac nostra ætate communiorem et probabiliorem dicit Croix². Verum si agatur de operibus forensibus, gravitas

cis tonderi in festo: quia hic dies tantum illis, ut tonderi possint, vacat. Et dicunt etiam, posse excusari tonsores, si eis renuentibus tondere diebus festivis, notabilis lucri jactura facienda esset. » — *V. Liguori, Homo Ap.*, tr. VI, n. 45.

¹ Haec sententia etiam citra consuetudinem est satis, imo forte magis probabilis (cum Cajetano, Sanchez, Sporer, etc.; contra Roncaglia et Suarez), pro iis, qui laboribus se sustentant; cum enim isti communiter raras habeant occasiones talis magni lucri acquirendi, magnum lucrum amittere existimant idem esse ac magnum damnum sustinere. In idem enim revera coincidunt aliquid amittere, et prohiberi acquirere quod amplius acquiri non potest. — *V. Liguori, Op. Mor.*, l. III, n. 301.

² Si penitens confiteatur laborasse aliquando plus, aliquando minus, interrogetur quoties laboravit judicans laborare in materia gravi; sed opus est, ut eum doceat, laborare per longum tempus etiam occulte, et animi solatio ac gratis, etiam esse peccatum. — *V. Liguori, Praxis Conf.*, n. 55; *Op. Mor.*, l. III, n. 305; et *Homo Apost.*, tract. VI, n. 25.

materiæ non tam desumitur a quantitate temporis, quam ab operis qualitate; hic enim non attenditur temporis diurnitas, sed actus solemnitas. Hinc versus :

*Legifer excusat, pietas, charitasve, necesse,
Usus et utilitas, exiguae labor.*

DISPUTATIO TERTIA

DE VITIIS QUÆ VIRTUTI RELIGIONIS ADVERSANTUR

310. Vitia alia adversantur Religioni *per excessum*, non quod Deus possit cultu nimio adorari, cum dignus sit cultu infinito; sed quod ei cultus exhibeat vel pravus in se, vel inordinatus in modo : vitia hæc *superstitutionis* vocabulo solent indicari. Alia Religioni adversantur *per defectum*, et *irreligiositatis* nomine significantur. Hæc omnia peccata ex genere suo gravissima sunt: cum opponantur virtuti inter morales præstantissimæ, id est Religioni.

CAPUT PRIMUM

DE SUPERSTITIONE¹

311. Q. Quid de superstitione?

R. Supersticio definitur a D. Thoma : *Vitium Religioni oppositum secundum excessum... quia exhibet cultum divinum vel cui non debet, vel eo modo quo non debet*². Hinc supersticio spectatur ex parte tum rei, quæ cultu donatur; tum modi, quo cultus ille exercetur.

¹ Sic dicitur vel a gentilibus qui deos suos deprecabantur, ut filios suos sibi *superstites* habeant; vel a verbo *superfluo*, quasi cultus sit superfluous. — V. Bergier, *Dictionnaire, etc.*, v^o *Superstition*.

² 2, 2, q. 92, a. 1. — V. Valsecchi, *Fondamenti della Religione*, l. III, c. xv.

1. Ex parte *rei* triplex est superstitionis species : *idolatria*, *divinatio* et *vana observantia*; vel enim creatura colitur tanquam Deus et loco Dei, et oritur *idolatria*: vel ab ipsa creatura tanquam a Deo petitur rerum occultarum cognitio, et est *divinatio*: vel demum aliquod ab ea imploratur auxilium, et est *vana observantia*. Quæ omnia natura sua mortalia sunt; cum gravem Deo irrogent irreverentiam tribuendo creaturæ quod Deo soli debent.

2. Ex parte *modi* potest cultus ipse vel falsus esse, vel turpis, vel superfluus. *Falsus*, si quid falsi significet, v. g., si quis ingeretur cæremoniis Judaicis, quæ Christum venturum significabant. *Turpis*, si quædam contineat Deo injuriosa, v. g., si quis suis in precibus induceret verba inhonesta et contumeliosa. *Superfluus*, si nihil conferat ad verum Dei cultum, uti si quis non vellet Missam audire, vel communionem suscipere, nisi a tali Sacerdote : quæ ultima species, secluso scandalo, ordinarie venialis tantum censetur; quia materia levis est, et potius mera simplicitas, quam positiva irreverentia. Aliae vero semper mortales sunt; quia graviter repugnant cultui divino, qui sola veritate immititur (T).

312. Ex Constitutione *Omnipotens* Gregorii XV malefici et sortilegi cum diabolo pactum facientes, a fideque apostatantes et alios iedentes, sunt denuntiandi. Quod item valet de omnibus superstitionis, si operentur cum conscientia peccati : et si haeresis suspicionem tribuant¹. Ex Decreto autem sacræ Inquisitionis approbat² die 5 aug. 1745 a Benedicto XIV, Sacerdotes Sacrificio ad sortilegia abutentes præter penas jam statutas contra sacrilegos, perpetuam inhabilitatem incurront ad Missam celebrandam : que tamen inhabilitas non incurritur, nisi accidente declaratione saltem criminis².

¹ Superstitiones hanc suspicionem tribuant « cum sunt factæ cum pacto aut invocatione expressa demonis, aut eum adorando, aut certos Psalmos aut preces recitando, quibus videtur in auxilium invocari ille : aut hostiis consecratis ; Chrismate, aut Oleo sancto abutendo: aut si illas ex professo docuerint vel docti fuerint, aut si effectum consecræ sint. » Ita S. Alphonsus, *Homo Apost.*, tract. XIII, n. 78.

² Ita S. Pénitentiaria 10 febr. 1785, referente Pavone. — V. Liguori. *Op. Mor.*, l. VI, n. 705.